

Tomáš Buryška: *K poznání zázemí středověkého hradu (13. – 16. stol.) na příkladu Náchodska*. 92 str. textu, 1 plán, 3 mapky, 5 obr. Ústav pro pravěk a ranou dobu dějinnou, Filozofická fakulta UK v Praze, 2012.

Záměrem předložené práce je přispět k poznání hradů jako komplexní sídelní a ekonomické jednotky (13.-16. století). Náplní je studium sídelních situací v zázemí hradních jader, a to na příkladovém území na severovýchodě Čech. Poměrně rozsáhlé zkoumané území je vymezeno jako obdélník o rozměrech ca 23 x 32 km (736 km², zahrnující mj. Nové Město nad Metují, Náchod a Broumov).

V první kapitole autor stručně zdůvodňuje volbu tématu a zdůrazňuje svůj zájem o poznání zázemí hradů v mladším středověku (s. 9). Druhá kapitola věnovaná pracovní metodice čtenáře seznamuje s osnovou práce, s okolnostmi jejího zadání, se způsobem a postupem terénního výzkumu, s dokumentačními technikami a se způsobem vymezení oblasti a výběru lokalit (s. 9-11). Následuje krátká kapitola věnovaná terminologii (s. 12-13). Tomáš Buryška vysvětluje hlavní termíny používané v textu – hrad, předhradí, podhradí, opevněné podhradí, latrán, podhradní město a městečko. Definice nejsou nijak hluboce diskutovány a svůj komunikační význam ztrácí tím, že nejsou jednoznačné. Např. přijetím kategorie „opevněné podhradí“ je setřen zjevný rozdíl mezi tradičně chápaným předhradím (opevněno) a podhradím (neopevněno). Objektivní rozlišení předhradí, podhradí a opevněného podhradí potom ale není možné. Se sídelní a událostní historií vymezené oblasti do konce 15. století čtenáře seznamuje přehledná 4. kapitola (s. 13-16). Až na jednu výjimku se jedná o rešerši kolektivní monografie Dějiny východních Čech.

Následuje 5. kapitola, která je v podstatě komentovaným katalogem hradů (s. 17-74). U každé lokality je podána (1) historie hradu a jeho poznání, (2) popis hmotové podoby hradu, (3) rozbor a popis sídelní situace v zázemí hradu, (4) interpretace a celkové zhodnocení situace. Tomáš Buryška své poznatky v této kapitole opřel buď o vlastní terénní průzkum a revizi dosavadních zpráv (9-11 lokalit), nebo pouze o bilanci informací dostupných v dosavadní literatuře (7-8 lokalit, včetně Vízmburka, a všech 5 hradů, které byly, popř. jsou součástí měst). Následuje 6. kapitola, jejíž náplní je vyhodnocení zázemí zkoumaných hradů (s. 74-84). V první části se autor zabývá vztahem hradu a města, zejména situacemi, kdy město a hrad tvoří jeden komplexní sídelní celek (městský hrad). V dalších částech je čtenář stručně seznámen s problematikou hradního podhradí, hospodářských dvorů a dalších hospodářských provozů v těsné topografické vazbě na hrady. V závěrečné 7. kapitole Tomáš

Buryška zmiňuje hlavní přínosy své práce. Za badatelsky nejvíce přínosný považuje průzkum a dokumentaci zázemí hradu Adršpach. Dále upozorňuje na obtíže povrchových průzkumů a na limitované možnosti interpretace povrchových tvarů. Hlavním závěrem práce je nicméně zjištění, že rozsáhlejší hospodářské zázemí je doloženo pouze u hradů, které se staly dlouhodobějšími středisky rozsáhlejších majetkových celků.

Posuzovaná diplomová práce ukazuje, že autor podnikl rozsáhlý terénní průzkum a dosáhl řady nových zjištění. Významným přínosem je dokumentace reliktní ploše v zázemí hradu Adršpach (předhradí nebo „opevněné podhradí“). Popis dokumentovaných povrchových tvarů i jejich geodetické zaměření a plán jsou velmi zdařilé. Tomáš Buryška navíc spolupracoval se studentem geodézie ČVUT Jiřím Bradáčem, a tím prokázal také schopnost velmi přínosné teamové spolupráce.

Terénní průzkum patří k přednostem práce. Tomáš Buryška zdůrazňuje podstatný interpretační limit povrchových tvarů, neboť neumožňují dataci a časová souběžnost s hradem i mezi nimi navzájem je pouze naším přáním. Interpretace povrchových tvarů u Adršpachu se přirozeně neobejde bez diskuze, nutné je především rozlišit poznatky jisté a ty méně jisté. Se základní interpretací povrchových tvarů se lze ztotožnit na obecnější rovině: relikty východně od cesty svědčí o přítomnosti staveb ve svahu. Jednoznačná je interpretace u obj. 38-42, protože zde jsou doloženy přímo relikty konstrukcí. U ostatních objektů se naopak jedná pouze o terénní úpravy nebo o přítomnosti stavebních konstrukcí nelze rozhodnout. Pokud zohledníme rozměry, je velmi pravděpodobné, že zástavba se nacházela v prostoru obj. 24-25. V úvahu je pak třeba vzít geomorfologické pochody a konstrukční možnosti středověkých staveb. Šířku a délku reliktní plochy nelze ztotožnit s rozměry původních staveb. Jako velmi málo pravděpodobná se zdá autorova interpretace skupiny obj. 38-46 (mělo by se jednat o pozůstatek jedné trojdílné dlouhé stavby 37x10 m). Odporuje tomu také terénní situace znázorněná na plánu. Buď jsou na něm povrchové tvary neadekvátně znázorněny (zářezy mají podkovovitý tvar), nebo určitě netvoří pozůstatky jednoho konstrukčního celku.

Výsledky terénního průzkumu by mohly být více zhodnoceny, pokud by Tomáš Buryška do své práce zahrnul několik nenáročných, ale pro kritické využití nepostradatelných částí. Zejména by bylo třeba doplnit:

- 1) charakteristiku základních přírodních předpokladů zkoumaných území
- 2) k popisu každého hradu výřez ze základní mapy, ve kterém by bylo vymezeno zájmové území např. v okruhu 500m od hradu a zároveň by zde byly vyznačeny prozkoumané plochy. Čtenář by navíc získal představu o geografických danostech a

sídelních souvislostech, ve kterých se hrad nacházel. Tyto základní údaje v katalogu u jednotlivých hradů buď chybí, nebo jsou pouze výběrově zmíněny. Takový základní plán by usnadnil a zefektivnil autorův vlastní terénní průzkum a jeho revizi.

- 3) k popisu identifikovaných terénních relikvů v zázemí každého hradu dodat alespoň jednoduchý polohopisný náčrt nebo fotografie. Tomáš Buryška během terénního výzkumu sice zanášel identifikované relikty sídelních aktivit základních map v měřítku 1:10 000, v diplomové práci nicméně nalezneme pouze mapky se znázorněním topografických souvislostí Výzmburku (na základě literatury) a Rýzmburku. S výjimkou Adršpachu pak chybí jakýkoliv plán nebo alespoň náčrt zjištěných povrchových tvarů a jejich topografické souvislosti. V textu je přitom detailněji popsána velmi zajímavá situace Frymburku a Rýzmburku. Hlavním kriticky využitelným výstupem terénního průzkumu tak skutečně zůstává plán povrchových tvarů ve vazbě na jádro Adršpachu. Zde ale citelně chybí mapa nebo plán znázorňující vlastní hradní jádro a jeho zázemí jako jeden celek.

Tomáš Buryška ve své práci otevřel cestu k historické interpretaci dokumentovaných situací. Upozorňuje, že doklady větších sídelních aktivit v zázemí byly identifikovány jen u hradů, které byly středisky panství. Identifikované hospodářské provozy přitom v těchto případech nebyly ani tak funkčním zázemím hradu (tj. jeho „servisem“), ale především součástí vrchnostenského režijního velkostatku, pouze s úzkou topografickou vazbou na vrchnostenské sídlo. Svou funkci si proto často udržely i po jeho zániku. V autorově práci čtenář postrádá právě toto základní rozlišení dvou kvalitativně odlišných situací:

- a) hospodářské „zázemí“ („servis“), které uspokojuje nároky obyvatel hradu. Toto „zázemí“ vzniká a zaniká spolu s hradem. Mohlo být přímo součástí hradního jádra, nebo - pokud přesáhlo jeho plošnou kapacitu – bylo vysunuto mimo něj.
- b) ty hospodářské provozy v těsné blízkosti hradu, které byly součástí vrchnostenského podnikání. Tyto provozy s hradem funkčně přímo nesouvisí, indikují ale klíčové společenské a ekonomické změny ve sledovaném období.

Pro řešení vztahu těchto dvou odlišných jevů a interpretaci archeologických situací by bylo třeba:

- a) provést sídelně-historickou analýzu majetkového celku, ve kterém se hrad nacházel

- b) sledovat další hospodářské provozy, které byly součástí vrchnostenského režijního velkostatku a které se mohly vázat na sídla jiných typů (dvory, tvrze, v 16.-17. století zámky souběžně existující nebo nahrazující hrady)

Řada autorových zjištění by pak získala přiměřený historický kontext a mohla by obohatit diskuzi, která je dlouhodobě tematizována v konceptu „*hospodářské převraty 2. pol. 15. století*“ (tj. nástup šlechtického režijního velkostatku ve 2. pol. 15. – 1. pol. 16. století. Takto koncipovaná práce by ale vyžadovala seznámit se s základní historickou literaturou (Hrubý, Pekař, Macek, Míka, Petráň, Maur, Čechura).

Závěrem lze shrnout, že předložená práce vyhovuje nárokům kladeným na magisterské texty, neboť vedle naplnění povinného rozsahu přináší také nové poznatky opřené o vlastní terénní zjištění. Struktura práce je nevyvážená, některé části práce jsou ale zvládnuty velmi dobře a umožňují diskuzi, která odpovídá povaze takového pramene, jakým jsou povrchové tvary. Autor zároveň otevřel podstatná historická témata, o kterých jeho pramenný fond svědčí. Diplomovou práci proto doporučuji k obhajobě a kloním se ke kladnému hodnocení.